

„MINDENEK ANYJÁT ÉNEKELEM, GAIÁT, A SZILÁRDAT”¹

Vallás, hit és spiritualitás a magyar ökofalvakban

*„Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk,
ki tart és táplál minket, hogy megélhünk,
ki füvet hajt és gyümölcsöt terem
és sok színes virággal élénk.”²*

Tanulmányomban a vallás, a hit illetve a spiritualitás szerepét tárgyalom a magyar ökofalvak életében. A szöveg első, bevezető részében röviden áttekin-tem azokat a hit-elemeket és hit-rendszereket, melyeket összefoglalóan öko-spiritualitásnak nevez a szakirodalom, és amelyek fontos részét képezik a jelen-kori ökológiai diskurzusoknak és ökotudatos életmód-mozgalmaknak.

Ezek után felvázolom a hazai ökofalvak vallási-ideológia meghatározottságát; az öko-spirituális elemek jelenlétét és azok értelmezését az ökofalusiak részé-ről. Bemutatom, hogy milyen szerepe van a vallásnak/spiritualitásnak a magyar ökofalu-közösségek létrehozásában és fenntartásában, a közösségi-társadalmi kohézióban; mi a vallás/spiritualitás szerepe a közösségi identitás kialakításában és ez milyen viszonyban van az ökofalvak egyéb szervező ideológiájával.

Ökológia és vallás

1979-ben II. János Pál pápa Assisi Szent Ferencet az ökológiával foglalkozók égi patrónusává nyilvánította, és a Szent Ferenc példáját követő természet-tisz-teletre intette híveit, majd többször is beszélt az ökológiai válságról és hangsú-lyozta ennek döntően etikai természetét. XVI. Benedek pápa pedig a 2010. évi béke világnapjára írt üzenetében szintén kiemelte a környezeti veszélyeket és az ökotudatosság bátorításának fontosságát. Ahogyan a kereszténység, úgy más világvallások vezetői is egyre inkább sürgetik az ökológiai válság megoldását, és kiemelik annak vallási, etikai aspektusát. A különböző vallások vezetői és köve-tői egyre inkább bekapcsolódnak az ökológiai diskurzusba és maguk is megol-dási javaslatokat, cselekvési terveket dolgoznak ki. Legmarkánsabb megnyilvánulása ennek a WWF (World Wildlife Found) bábáskodása alatt létrejött Assisi

¹ Részlet *A Földhöz, mindenek anyjához* c. homéroszi himnuszából, Devecseri Gábor fordítása. DEVECSERI 1981, 119. A tanulmány megírását az OTKA F68244 pályázata tette lehetővé.

² Részlet Assisi Szent Ferenc Naphimnuszából, Dsida Jenő fordítása. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/13/ferenc.html>

Nyilatkozatok (1986, Assisi), ahol öt nagy világvallás fogalmazta meg üzenetét a természet és az ember kapcsolatáról.³

A történeti vallások és egyházak szerepének fontosságát az ökológiai diskurzusban az is aláhúzza egyes szerzők szerint,⁴ hogy a vallási tanítások és egyházak „már megvannak”, sok-sok embert fognak össze, és létező szervezetükkel és infrastruktúrájukkal stabil bázist biztosíthatnak – tehát: csak közvetíteniük kell a környezetünk iránti felelősségtudatot, megmutatni annak vallási alapjait, vallás és ökológia kapcsolatát. A vallás tehát felfedeződött, mint az ökológiai krízis egyik megoldási javaslata és módszere. Az ökológiai diskurzusba bekapcsolódó vallások követői (laikusok és tudósok egyaránt) vallásuk tanításainak olyan értelmezését adják, amely szerint a természet és minden létező isteni teremtmény, vagy az isteni részét képezi. Ennek értelmében a természet rombolása, kizsákmányolása istennel szembeni bűn, a környezetbarát viselkedés pedig egyenesen vallásos kötelesség.⁵

Sokkal nehezebben megfogható az a valláshoz és egyházhoz nem köthető természetközponturnyú spiritualitás, amely a kutatások szerint egyre erősebben jelen van a környezettudatos gondolkodásban.⁶ Összességében leginkább az ún. *öko-spiritualitás* fogalma foglalja össze ezt a szemléletet, aminek lényege: a természethez tartozás mély átérzése, minden lény azonos értéke és szoros, kölcsönös függése egymástól. Az öko-spiritualításra gyakran panteizmus és általában holisztikus szemlélet jellemző; „hívei” antropocentrikus etika helyett ökocentrikus környezeti etikát vallanak (azaz: az embert nem a teremtés csúcsának, hanem csak egy szereplőjének tekintik a sok közül, aki szorosan függ a természettől, és ő maga is kölcsönhatásban áll minden más létezővel). Ez pedig a mindennapok gyakorlatára is visszaható, igen erős felelősségtudatot alakít ki az egyénben. Legmarkánsabb megnyilvánulása mindennek a Lovelock-féle Gaia-hipotézis (mely feltételezi, hogy a Föld egy élő entitás),⁷ illetve a környezetfilozófia olyan radikális elméletei, irányzatai, mint például a Naess-féle mélyökológia, vagy a Bookchin-i társadalmi ökológia.⁸ Az öko-spiritualitás – Bron Taylor valláskutató szerint – leginkább a sokszínű spirituális mozgalmakra jellemző, de

³ Az Assisi Nyilatkozat szövegét lásd: <http://www.kia.hu/konyvtar/szemle/f1.htm>. 1986-ban a nyilatkozatot a buddhizmus, a hinduizmus, az iszlám, a judaizmus és a kereszténység képviselői írták alá. Később csatlakoztak a szikh vallás, a baha'i vallás, a jainizmus és a taoizmus képviselői is.

Vallás és környezettudatosság összekapcsolódására kitűnő példa a – szintén a WWF által kiadott – könyvsorozat, melynek egy-egy kötete egy-egy világvallás és az ökológia kapcsolatáról szól (mint például: PRIME, Ranchor: *Hinduism and Ecology*, 1992). Lásd továbbá az *Alliance for Religions and Conservation* (ARC) nevű szervezet munkásságát: <http://www.arcworld.org/>

⁴ Így vélekedik például a hazai ökológiai diskurzusban aktív szerepet játszó, a médiában főszerepet kapó Hetesi Zsolt asztrofizikus is, akinek véleménye szerint saját egyházának, a katolikus egyháznak éppen ezért (is) rendkívül nagy szerepet kell vállalnia az ökológiai válság megoldásában (Galgafarm, 2008. aug. 12. terepjegyzet).

⁵ Ehhez lásd – többek között – Bron Taylor *Introducing Religion and Dark Green Religion* című tanulmányát, TAYLOR 2010b. Az ábrahámista vallások és az ökológiai válság közötti kapcsolathoz, az e körül kialakult vitához lásd: TAYLOR 2010b, WHITE 2007. LIVINGSTONE 2007. KAY 2007.

⁶ Lásd TAYLOR 2010b.

⁷ TÓTH 2003. 102–121., LITFIN 2004.

⁸ Ezek bemutatására most nincs hely, de kitűnő magyar összefoglalás olvasható róluk itt: TÓTH 2003. 199–230., 243–258.

a hagyományos vallások hívei is gyakran beépítik világképükbe ezt a fajta etikát.⁹ Az összefoglalóan környezeti (*environmentalista*) mozgalmaknak nevezett mozgalomegyüttes világnézeti alapjait is az öko-spiritualitás adja.¹⁰

Ökofalvak

A környezeti mozgalmak, az ökotudatos életmódkísérletek egyik markáns megnyilvánulási formája, – talán nevezhetjük így: – esszenciája: az ökofalu.¹¹ Az ökofalvak – szándékuk szerint – természeti környezetükbe a lehető leghatékonyabban és károsítás nélkül illeszkedő települések, ahol az emberi élet teljességéhez szükséges funkciók (lakhatás, munkahely, szabadidő eltöltésére alkalmas környezet, társadalmi élet és kereskedelem) egymáshoz közel található meg. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ökofalvak autonómiára és önellátásra törekednek. Kis léptékű településekről van szó, ahol a közösség olyan létszámát tartják ideálisnak, ami az egyén számára még áttekinthető, ahol a szoros ismeretségen alapuló kapcsolatháló az egész települést áthatják, behálózják. Valószínűleg egyetlen ökofalu sem létezik, ami teljes egészében megfelelné ezeknek a kritériumoknak – erre maguk a definiálók is figyelmeztetnek –, a legtöbb meghatározás tehát nem a meglévő ökofalvak szintézise, hanem sokkal inkább célkitűzéseket, irányokat fogalmaz meg.

Az ökofalvak többsége un. 'megalkotott' (*intentional*) közösség, azaz: egy kisebb-nagyobb csoport tudatos törekvéseként létrehozott faluközösség, melynek lakóit azonban az öko-tudatosságon túl számos egyéb dolog is összekötheti. Így például legtöbbjük a zöld ideológián túl valamiféle vallásos-spiritualitás világképre is alapoz (történeti vallás, új vallási mozgalom, New Age, újpogány-ság stb.).

Magyarországon az első ökofalvakat a rendszerváltás után, az 1990-es évek elején alapították. Az odaköltözők elsősorban a városi, értelmiségi réteghez tartoznak, annak egészen széles palettájáról jönnek (az informatikustól a pedagóguson keresztül az agrárértelmiségiig). A magyar ökofalu-mozgalmat a *Magyar Élőfalu Hálózat* (MÉH) fogja össze, melynek tagjai a következők: Galgafarm (Galgahévíz), Gömörszőlős, Gyűrűfű, Krisna-völgy (Somogyvámos), Magfalva (Monor), Máriahalom Biofalu, Nagyszékelyi közösség, Ormánság Alapítvány (Drávafok, Markóc), Természetes Életmód Alapítvány (TEA, Agostyán) és Visnyeszéplak.¹²

⁹ TAYLOR 2010a, 2010b.

¹⁰ A néprajz-antropológia tudományon belül mindezekkel az ökológiai antropológia, az un. environmentalista antropológia és a spirituális ökológia foglalkozik, ehhez lásd Borsos Balázs 2004, GUHA 2000, KAY 1993.

¹¹ Az ökofalvakat többen igyekeztek meghatározni, az alábbi definíció – feltehetőleg – a legkorábbi definíció. E szerint az ökofalu: olyan „*emberi léptékű, minden jellemzővel rendelkező települést jelent, amelyben az emberi tevékenységek károsodás nélkül építhetők be a természeti világba, méghozzá olyan módon, hogy az elősegíti az egészséges emberi kiteljesedést és sikeresen folytatható a végtelenségig.*” GILMAN és GILMAN 1991, idézi Borsos Béla 2007. 23.

¹² Hogy közülük melyik tekinthető valóban ökofalunak, elsősorban definíció kérdése. Ők maguk is ambivalens módon állnak az ökofalu megnevezéshez, ennek következménye az *élőfalu* megnevezés is.

Vallás, hit és spiritualitás a hazai ökofalvakban

Mindenekelőtt egy rövid kitérővel hadd magyarázzam meg e három fogalom (vallás, hit, spiritualitás) visszatérő együttes használatát. A vallásossággal foglalkozó szerzők gyakran hangsúlyozzák, hogy a jelenkori diskurzusokban a vallásosságukat megfogalmazó egyének sokkal inkább spiritualitásról, mint vallásról beszélnek, és legtöbbször kiemeli a kettő közötti különbséget: a spiritualitást a személyes tapasztalattal és fejlődéssel, a világnak és benne az egyén helyének mélyebb megértésével azonosítják, míg a vallást inkább intézményesedettnek, ritualizáltnak, személytelenebbnek tekintik.¹³ Mivel a spiritualitás-terminussal jellemzett hit-rendszerben gyakoriak az egyén helyét a teremtésben, a világban, a természetben értelmező elemek, nem véletlen, hogy inkább ez a terminus jelenik meg az ökológiai mozgalmakban is. Magyar adatközlőimnél emellett feltűnő volt a *hit*-szó preferálása, többen fel is hívták a figyelmet a különbségre: „mert elég erősen azt gondolnám, hogy a hit, nem is a vallás, hanem a közösen gyakorolt hit az, ami nagyon-nagyon összetarthat egy közösséget.” (KE, 2009).

A magyarországi ökofalvak között vannak konkrét valláshoz, sőt egyházhoz kötődő faluközösségek, de nagy többségük nem határozza meg, nem szabályozza a bekerülők vallási elköteleződését, hanem egyéni ügyként kezeli azt. Ugyanakkor ha egy adott közösség deklarálta nem vallja vallásosnak magát, mégis erősen hajlik egyfajta vallási-spirituális irány felé, az hamar kiderül, és nagyban befolyásolja, szűkíti a beköltözők körét is. Ezen túl, tehát az esetleges jól meghatározható vallási irányultságon túl mindegyik közösségre jellemző az öko-spiritualitás, a holisztikus szemlélet és a természet-hit elemek valamilyen szintű jelenléte.

A magyar ökofalvak sokszínűségük miatt ellenállnak a csoportorítási kísérleteknek, mégis, ha a vallási-spirituális aspektus felől közelítünk, leginkább a 1. vallási-spirituális dominancia és az 2. ökológiai dominancia mentén lehet őket meghatározni. Azaz a mentén, hogy: 1. mennyire dominál egy adott vallás vagy spirituális irányzat (és a hozzá szorosan kapcsolódó kulturális modell) a közösségben, mennyire elvárt az ahhoz való igazodás, illetve, hogy 2. a zöld ideológia mellett mennyiben másodlagos, vagy mennyiben magánügy ez a kérdés. E két véglet között a gyakorlat valójában többféle átmeneti formát produkál, e csoportosítással csupán a tendenciákat kívántam érzékeltetni.

Egyértelműen vallási-spirituális dominancia jellemzi Krisna-völgyet: maga a falu is alapvetően vallási alapon, a Krisna-hívők egyháza szervezésében, a magyar Krisna-hitűek lakhelyéül jött létre, vallásilag homogén közösség lakja (a faluba csak Krisna-hívők költözhetnek be), a közösség működtetésének, mindennapjainak alapvető szervező eleme a vallás. Világképük számos eleme tartalmaz „zöld” elemeket (pl. a Föld tisztelete, a természet Isten része, védelme ezért vallási kötelesség stb. Erről részletesebben lásd Farkas 2009b). Krisna-völgy egyik lakója ezt így fogalmazta meg: „Krisna a lelki világban ökofaluban él. A környezetbarát

Ehhez lásd LANTOS 2006, idézi HÁRI 2008, 15–17. Az ökofalvakról magyarul lásd BORSOS Béla 2007, FARKAS Megjelenés alatt b).

¹³ TAYLOR 2010a. 1.

az azt jelenti, hogy Krisna-tudatosan élsz Krisnával.” (RN. 2009). Maga a falu a Krisna-tudatot alapító indiai guru (A. C. Bhaktivedanta Prabhupada) elvei mentén jött létre az 1990' elején, amely elvek nagy része (természetkímélő gazdálkodási módok, visszafogott fogyasztás, szerény életmód, önellátás stb.) pontosan illeszkednek a mai fenntarthatósági diskurzusokba. Tehát elmondhatjuk, hogy Krisna-völgyet a 2000' évek elején tulajdonképpen utolérte az „ökofaluság”, és ezt tudatosítva erősítették tovább a falu ökofalu-jellegét (megújuló energiaforrások, alternatív technológiák használata stb.).¹⁴ Ez az „ökofaluság” Krisna-völgy kommunikációjában és turizmusában is kiemelkedően jelentős szerepet kapott az utóbbi időben,¹⁵ mégis, terepmunkám során azt tapasztaltam, hogy a környezeti etikát továbbra is megelőzi a Krisna-hit. Egyfelől nem is minden völgylakó számára világos az összefüggés vallása és a környezettudatosság között, hogy hogyan kell elképzelni a természetet mint Krisna részét, és ez hogyan függ össze az ökotudatossággal, falujuk ökofalu-megnevezésével. Számukra az általuk folytatott életmód egyszerűen vallásuk normáinak követését jelenti. Másfelől még azok számára is, akik értik és átlátják mindezeket az összefüggéseket, elsődleges a vallás; az ökológiai életforma (és annak kommunikálása) értelmezési keretét és a közösség összetartó erejét továbbra is vallásuk adja:

„Nem azért nem használunk pl. vegyszereket a mezőgazdaságban, mert az belemegy a répába, amit megeszünk, és mérgez bennünket is. Hanem azért, mert számunkra a föld Bhúmidévi,¹⁶ egy személy, és a víz, a levegő is személyek, akiket nem akarunk megerőszoalni. A bhakták [Krisna-hívők] Krisna-tudatúak, nem környezetvédők.” (AS. 2009)

A Krisna-hívők úgy vélik, hogy a pusztán ökotudatos szemlélet nem elegendő a fenntarthatósághoz, és szentírásaikat – melyet az élethez adott „használati utasításként” is értelmeznek – az ökotudatos életmód megfogalmazójának tekintik:

„Teljesen megvalósított ökotudatos szemlélet hosszú távon úgysem tartható fenn isten-központú világkép nélkül. Ez utóbbi maradéktalanul produkálja a föld bolygóval kialakított partnerséget. Az ökoszemléletet nem kell és nem is lehet leválasztva kezelni a teremtés legfelsőbb ismerőjének használati utasításaitól. Isten bolygónkra vonatkozó használati útmutatója eleve öko-centrikus.” (2009)

Vallási-spirituális dominancia, a keresztény tanítások deklarált követése, egyházhoz kötődés, elsősorban katolicizmus jellemzi a szintén Somogyban található Visnyeséplakot,¹⁷ ahol ugyanakkor a vallás – a faluban követendőnek tartott, megvalósítandó – hagyományos paraszti létforma egyik fontos elemeként jelenik meg. Ezen értelmezés szerint a paraszt harmóniában élt mind a természettel, mind Istennel, és ezért tudott olyan teljes életmódot folytatni, amit ma fenntarthatónak nevezünk („Ha a paraszt jóérzéssel, szeretettel dagasztja a kenyeret, vakar-

¹⁴ Krisna-völgy esete ebben egyáltalán nem kivételes: az első és legnagyobb ökofalvak eredetileg spirituális-vallásos faluközösségek voltak, ilyen például a skóciai Findhorn, vagy az indiai Auroville.

¹⁵ Ehhez lásd FARKAS Megjelenés alatt a).

¹⁶ A hinduizmusban Bhumi istennő a Föld istennője.

¹⁷ „Az ökofalvakkal próbálkozó körében hangsúlyos többségben vannak a konzervatív, esetenként erős magyar identitással, sokszor a katolikus vallás igen demonstratív viselkedésmintázaival jellemezhető emberek.” GONDOS 2004. 49.

gatja a disznó fülét, egy különleges, láthatatlan erő járja át az élelmet (az életet): az ízek tengere. Az Isten.”).¹⁸ Több hazai ökofalura is jellemző, hogy a hagyományos paraszti kultúrára tekintenek úgy, mint ökológikus életmódra (’ökológikus paraszt’ elképzelés),¹⁹ de az egy konkrét valláshoz való kötődés talán egyikben sem nyilvánul meg ennyire markánsan, mint Visnyeszéplak esetében.²⁰

A hazai ökofalvak nagy részében azonban – a vallással összevetve – az ökológiai törekvés az elsődleges,²¹ ahol az egyének vallási hovatartozása, spirituális nézete egyéni ügy. Hangsúlyozni szeretném, hogy ezekben az esetekben is fontos motiváció lehet a vallási-spirituális meggyőződés, ami végül az ökofaluba vezeti az egyént (lásd: a természet védelme vallásos kötelesség), de maguk a közösségek elsősorban az ökológia elvek mentén jöttek létre, és kommunikációjukban is ezt hangsúlyozzák (kitűnő példa erre Galgafarm). Ezekben az ökofalvakban is alapvető a zöld ideológia és az öko-spiritualitás bizonyos szintje, de nem számonkért formában, hanem egyszerűen ez hozza ide a beköltözőket. Az ilyen közösségekben többféle felekezethez tartozó lakosok élnek, akiknek vallásgyakorlata is igen sokszínű: vannak, akik a közösségen belüli azonos felekezeti szomszédakkal közösen gyakorolják vallásukat; vannak, akik egyéni, családi szinten élnek meg vallásukat; és vannak olyanok, akik az öko-közösségen kívülre, például a közeli faluba járnak misére, az ott élő azonos vallású lakosokkal alakítják ki vallási alapú kapcsolathálójukat. És számosan vannak, akik a vallásszociológia *maga módján vallásos* kategóriájába sorolhatók, tehát nem egyházi keretek között gyakorolják vallásukat, hanem a saját egyéni felfogásuknak és életritmusuknak megfelelő vallásgyakorlatot követnek, gyakran a hitrendszerüket is ők maguk alkotják meg. (Ez nem meglepő, hiszen az ökospiritualitás maga is számos különböző hitből, vallásból táplálkozhat).²²

Ilyen sokszínűség jellemzi például a nagyszékelyi közösséget, ahol a közösség egyik tagja a közösség összetartó erejének éppen azt tartja, hogy nem kéri számon egymás vallásosságát:

„Például a vallással kapcsolatos kérdés, vallási tolerancia. Senki se bigott katolikus, senki se erőlteti a vallását a másikra, soknak nincs is kimondott vallása, inkább csak hite. Ez is nagyon hasonlít, ez is ragaszt, hogy, hogy számíthatunk egymásra ebben a kérdésben, mert tudjuk, hogy nem feszültség van köztünk.” (BG, 2009)

Ő maga nem vallja tételes valláshoz tartozónak önmagát, és az ő attitűdje példázza az egyik lehetséges vallásosság-típust, amivel a magyar ökofalvakban találkozhatunk:

¹⁸ Interjúrészlet Géczy Gáborral, Magfalva alapítójával, 2006, <http://magtar.hu/oldal/magfalva>, letöltés 2010. szeptember

¹⁹ Az ökológikus paraszt, illetve az *ecologically correct savage* kérdéséhez lásd GONDOS 2004. 49–51., KAY 1993. 10. KEMPTON 2001.

²⁰ Ehhez lásd HORVÁTH 2009.

²¹ Több más motiváció mellett, ilyenek például a közösséghez tartozás igénye, az egészséges életmódra való törekvés, a tradicionális életformák keresése stb.

²² Vallásszociológiai felmérések szerint a magukat *maga módján vallásosnak* tartó emberek száma nőtt leginkább az utóbbi 20 évben, a magyar lakosság háromnegyede sorolja magát ide. ROSTA 2002. 227., TOMKA 2006. 285., KAMARÁS 2003. 341.

„[...] akkor ennek örülhetsz és hálát adhatsz a teremtőnek, nem tudom, aki-nek akarsz, bármi. Vagy, vagy, ha nem is istenhit, nem is kell az, nem fontos, akkor a Földanya, Gaia, vagy az élet szentsége, vagy nem tudom, bármi, ökológiai filozófia is lehet mögötte, ami mentes istenképtől. Tőlem lehet. De az a lényeg, hogy valami tudatos szellemiség, eszmeiség, ami téged vezet.” (BG, 2009)

Hasonlóképpen Gyűrűfűn sem egy konkrét vallás, hanem valamiféle közös hit mutatkozik meg az ökofalu egyik lakója szerint, és elsősorban a természet-hit elemek („genius loci, a hely szelleme, a természet szelleme, sőt bizonyos értelemben a régi gyűrűfűiek szelleme” KI, 2009) jelenlétét tartja jellemzőnek a falura. „Az ateista hamar elmegy innen.” mondta egyszer ugyanő, így érvelve amellett, hogy bár jól körvonalmazható vallásról nem beszélhetünk Gyűrűfű esetében, a jelenlévő, jól érzékelhető spiritualitás elriasztja az attól idegenkedő embereket.

Az ökofalvak másik vallásosság-típusát példázza a nagyszékelyi közösségnek egy másik tagja, aki már konkrétabb isten-hittel bír, de ő is hangsúlyozta, hogy nem a közös vallás, vagy a tökéletesen azonos hitrendszer, hanem a közös pontok megtalálása viszi előbbre – jelen állapotában – a közösséget:

„Az kevés, hogy egymásban bízunk, valami felsőbb erőben is kell hinni. Most mondhatnám, hogy istenben kell hinni, vagy egy felsőbbrendű lényben, aki vezet minket, vagy akire hallgatnunk kell, vagy akire hallgathatunk. Mi is hiszünk valami ilyesmiben, hogy valaki irányítja fönt az utunkat. Deee nem mondom, hogy most annyira erős lenne ez, hogy egy irányba szeretnénk [menn], hanem szeretnénk benne közös pontokat találni, inkább ez a helyes megfogalmazás.” (JA, 2009)

A vallásos-spirituális dominanciával jellemezhető ökofalvak kapcsán már felvettem azt a vallásosság-típust, amely a keresztény tanítások deklarált követésével jellemezhető. Ez a típus megjelenik azokban a favakban is, amelyek maguk nem vallásos dominanciával bíró közösségként jelennek meg, de a benne élők között számos olyan lakost találunk, aki egyéni vallásosságát ezen elvek mentén alakította ki. Ez a hitrendszer gyakran szoros kapcsolatban áll egy erősen idealizált, valójában újraalkotott népi kultúra, paraszti világ-elképzeléssel, és úgy tekint a tökéletes emberi létre, mint a természetfeletti és a természettel állandó összhangban, és így folytonosan szakralitásban élő entitásra. Erős magyar identitás, de alternatív, szakrális elemekkel erősített magyarság-elméletek, sajátos, spirituális kereszténység-felfogás és – a visnyeszéplaki példával ellentétben – gyakran egyház-ellenesség is jellemzi ezt a vallásosság-típust.²³

És végül: az általam legjobban ismert ökofalvak mindegyikében találok egy tanulmányom elején bemutatott, történeti egyházakhoz kötődő, de a kirekesztő gondolkodást kerülő, sőt elítélő, környezettudatos vallás-értelmezéssel bíró

²³ Be kell vallanom, hogy az ilyen vallásosság-típus dominanciájával bíró ökofalvakat ismerem a legkevésbé, aminek az itt lakók egy részének tudomány (és kutató)-ellenessége is az oka. Ezen belül a néprajztudománnyal szemben gyakran különös ellenszenvvel viseltetnek, mert a néprajzos pontosan abban a világban, a hagyományos népi világban jelent konkurenciát nekik, és meglátásuk szerint azt a világot varázstalanítja, ami számukra a legfőbb hivatkozási alap. Természetesen ezekben a közösségekben sem mindenki így áll ehhez a kérdéshez, nem mindenki tekintett rám ősellenségként, és nagyon jó beszélgetéseket folytattunk le, ha máshogyan nem, hát úgy, hogy gondosan elkerültük a konfliktus-forrásokat.

egyénekkel. Ahogyan egy korábbi idézetben láttuk („nem is a vallás, hanem a közösen gyakorolt hit az, ami nagyon-nagyon összetarthat egy közösséget.” KE, 2009), a hit fontosságát hangsúlyozza az a nagyszékelyi asszony is, aki ugyanakkor rendszeres templomba járó, és katolikus hitének szeretet-elemeit a közösség építésében nagyon fontosnak tartja. Az ő értelmezésében hite, vallása is a teremtet világot védő, vele együttműködő, ökológikus életformát követeli meg.

Ez utóbbi példa, a vallásukat az öko-közösségén kívüli közösségben (is) gyakorló ökofalusiak esete külön szót is érdemel. Úgy tűnik, hogy a vallásgyakorlásnak ez a formája valamiféle összekötő kapocs lehet az ökoközösség és a nekik helyet adó (például Nagyszékely), vagy a közelükben lévő (például Galgahévíz) falu lakosaival. Ezek a kapcsolatokon keresztül a helybéliek közelebb kerülhetnek, információkat szerezhetnek a gyakran idegennek, furcsának, sőt „szektásnak” tartott ökofalusiakról.²⁴ Tapasztalataim szerint az említett nagyszékelyi asszonyt messze a legtöbben ismerik a helybéliek közül a faluban.²⁵ Egy másik, a formálódó Galgafarm ökofaluba 2010 nyarán beköltözött, hívó katolikus házaspár pedig tudatosan is törekszik vallási alapon szerveződő kapcsolataik ilyen irányú felhasználására: mivel a még csak néhány állandó lakossal bíró ökofaluban nem találtak elegendő társaságot, és mivel vallásukat az ökofaluban nem tudják kívül gyakorolni, ezért elkezdtek a galgahévízi templomba járni, és aktívan részt vesznek az ottani gyülekezet életében. Már igen korán megtapasztalták, hogy milyen sok téves nézet terjed Galgahévízen a határában létrejött ökofaluról, ugyanakkor azt is érzékelték, hogy aktív vallásgyakorlásukkal párhuzamosan rájuk egyre nagyobb bizalommal tekintenek a helybéliek. Ezért elhatározták, hogy felvállalják a közvetítő szerepet, és megpróbálják közelíteni egymáshoz a két falut. Ez alatt egyfelől az ökológia elvek bemutatását, átadását értik, de kezdetben sokkal fontosabbnak tartják a tévhitek megdöntését és a kölcsönös bizalom kialakítását.²⁶ Ezek a vallási alapon szerveződő kapcsolatok tehát – legyen bármelyik faluról is szó – az ökofalu és a befogadó falu kapcsolatában fontos szereppel bírnak, a közelítést segíthetik.²⁷

A fentiekben a magyar ökofalvakban létező néhány vallásosság-típust mutatnam be, hangsúlyozva, hogy ez csak néhány, de kétségtelenül a leggyakoribb példa a rendkívül színes palettáról, és hogy ezek a típusok is, jellegükből adódóan – ti., hogy az egyének saját maguk formálják világképüket – a folyamatos változás állapotában vannak.

A legutóbbi példák átvezetnek minket egy másik fontos kérdéshez, a vallás, a spiritualitás szerepére, funkciójára, egészen pontosan: e szerep értelmezésére a hazai ökofalvakban. Szembetűnő, hogy a két legnagyobb létszámú (kb.

²⁴ Galgafarm esetében – az idegenségen túl – egy messziről keresztnek látszó oromdís, Nagyszékely esetében a lányok, asszonyok viselete (hosszú, fonott haj és hosszú szoknya, népies viselet) kellették a szekta-gyanút.

²⁵ Hozzá kell tenni azonban, hogy ennek a templomba járáson túl iskolás korú gyermekei révén szerzett ismeretségi köre (szülők, tanítók), és nyitott személyisége is az oka.

²⁶ Mivel mindez nemrég (2010 nyarán) kezdődött, az eredményekről egyelőre nem tudok beszámolni.

²⁷ Ami – úgy vélem – szintén fontos kérdés lehet a valláskutatás számára: a vallás működhet-e közvetítő eszközként az egyébként idegenkedéssel terhelt kapcsolatokban.

150 fős), leginkább prosperáló, várólistás ökofalu, Krisna-völgy és Visnyeszéplak erős vallási kötődést mutat. Ez abban a kontextusban is igen fontos tény, hogy az ökofalusiak a közös hit szükségességét gyakran a jól működő közösség alapjaként határozzák meg, és efelől interpretálják a két ökofalu sikerét is. A két ökofalu prosperitásának és vonzerejének valójában egyéb – például gazdaságszervezési, irányítási – okai is vannak, de a siker értelmezésében mindig elsődleges szerepet kap vallásos mivoltuk.

Szinte minden ökofalu-találkozón megismétlődik az a jelenet, ami 2010. nyarán Németbányán a nyári találkozón is:²⁸ egy, az öko-életmódba és a formálódó helyi ökoközösségbe tartozó fiatalember tanácsokat kért az ökofalu-mozgalom jelen lévő, sokat tapasztalt lakóitól a jó közösségszervezéshez. Gyűrűfű-, Visnyeszéplak-, Krisna-völgy- és Agostyán-ökofalvak tagjai (egyben az ökofalu-mozgalom elindítói, az első ökofalvak létrehozói, és a mozgalom vezéregyéniségei) igyekeztek néhány útmutatást adni, és ennek során hamar eljutottak a közös hit fontosságához. Valójában nem is maguk a vallási dominanciával jellemezhető falvak lakói hangsúlyozták a hit fontosságát, hanem a többiek mutattak rájuk (Krisna-völgy és Visnyeszéplak képviselőjére), azzal, hogy: „ők a legnagyobbak, legerősebbek, ez is mutatja a vallás, a hit fontosságát.” A megszólítottak megerősítették, hogy közös hit nélkül nem megy, vagy legalábbis sokkal nehezebben, Krisna-völgy képviselője pedig hozzátette, hogy nem csak egy Krisna-hitű falu működhet jól, az általuk kidolgozott modell más vallásra alapozva is követhető.²⁹

Ugyanígy, az ökofalu-közelí levelezőlistákon rendre előkerülő ökofalu-alapítási vágyakra is hasonló reakciók érkeznek:

„Fenntartásaim vannak a mesterségen létrehozott közösségekkel szemben. Egész sokat láttam, sokat láttam szétesni is, vagy csak hallottam a történetüket. Valami szellemi alap, mint mondjuk közös vallás, gondolom, működtetheti, mert az a viselkedést, szokásokat irányítja, közös ünnepeket, eseményeket határoz meg.” (V.S. 2010.10.23.)

És ugyanígy több beszélgetésben, interjúban is előkerül, hogy a környezet-tudatosság, a zöld ideológia önmagában nem elegendő egy közösség jó működéséhez (lásd a fenti idézeteket). Erre leginkább az – egyébként a hazai ökofalu-mozgalom emblematikus szereplőjét³⁰ – Gyűrűfűt, annak sikertelenségként értelmezett példáját hozzák fel: Gyűrűfű e szerint azért nem érte el azokat az eredményeket, amelyeket kezdetekor kitűzött maga elé, mert az ott élők között nincs meg az a fajta kötődés, amit egy erős, és főleg közös hitrendszer megadhatna. Pozitív példaként pedig mindig Krisna-völgy és Visnyeszéplak neveződik

²⁸ A magyar Élőfalu-hálózat tagjai évente kétszer, télen és nyáron találkozót tartanak valamelyik ökofaluban, vagy az ökofalvak holdudvarába tartozó ökoközösségben.

²⁹ Krisna-völgy esetében nagyon érdekes az, ahogyan a vallási-kulturális másság keltette idegen-ség-érzetet képes felülmúlni az ökológia életmód elfogadottsága, Krisna-völgy ökofalu eredményességének tisztelete. Ez még olykor az igen erős, kirekesztő magyarság-, és keresztény-tudattal bíró egyéneket is elismerésre készíti. Természetesen itt is vannak kivételek. Ehhez lásd FARKAS Megjelenés alatt a).

³⁰ Ehhez lásd Farkas 2009a.

meg.³¹ Sőt, én már gyűrűfűi lakostól is hallottam (Krisna-völgy sétáltunk éppen!), hogy: „úgy látszik, a zöld ideológia nem elég.” (KI, 2007).

A közös hit identitásképző és közösségszervező erejének tehát azokban az ökofalvakban is tudatában vannak, ahol a vallási-spirituális világnézet alapvetően magánügy. Ezt bizonyítja a fentiekén túl az is, hogy egyes lakosok itt is gyakran megpróbálnak a falu eseményeinek valamiféle spirituális tartalmat adni, illetve a lakók igyekeznek saját hitüket közösségi szinten is megélni, maguk köré vonni a közösség hasonló hitelveket valló, vagy ingadozó tagjait. Galgafarm 2008 óta formálódó közösségében számos érdekes példa akad erre. Az ökofalu annyiban is sajátos helyzetben van, hogy egymást nem, vagy alig ismerő emberek lakják be a régóta (20 éve) tervezés alatt álló, és most megvalósuló falut, és a közösség formálódásának folyamatában igyekeznek megtalálni a minimális közös ideológiai és hit-elemeket. Nagyon jellemző e folyamatra a következő történet: 2008 nyarán egy szobrász-tábor alkotói különböző fából készült szobrokat készítettek Galgafarm számára (harangláb, parasztember, paraszttasszony stb.). Ezek között szerepelt egy Szent Ferencet ábrázoló szobor is. Amikor először láttam a szobrot, még éppen száradt rajta a festék, és nem volt felirata. A velem sétálgató lakó el is mondta, hogy nagy dilemmában vannak a megnevezést illetően, ui. a szent jelzővel problémák adódhatnak. Végülis Szent Ferenc helyett a *Ferenc testvér* név került a talapzatra, kifejezetten azért, hogy ne sértse senki vallási érzékenységet. Így Szent Ferenc – aki egyébként, mint az ökológiával foglalkozók patrónusa, belefér a „csak zöld” gondolkodásba is – a Ferenc testvér néven nyerte el legitimizációját a vallási sokszínűséggel bíró ökofaluban.

Ez a név-adási óvatosság egyben azt is jelzi, hogy a heterogén ideológiai háttérrel bíró közösségekben a konfliktusok, feszültségek akár ilyen vallási tartalmak mentén is kirobbanhatnak. Ahol a vallás legitimálja a közösség létét, társadalmi intézményeit és hierarchikus társadalmi berendezkedését, ahol szigorú, vallás-alapú normák szabályozzák a mindennapokat, ott az esetleg előforduló konfliktusok nem a valláshoz kapcsolódnak (Krisna-völgy). Ugyanakkor még a legvallásossabbnak tartott Visnyeszéplakon is, ahol azonban a vallásgyakorlat mélysége mégiscsak választás kérdése, az egyik konfliktus-forrás jelenleg éppen vallási tárgy köré szerveződik (saját templom szükségessége, nem-szükségessége, a templom formája stb.).

Az ökofalusiak a közös hit identitásképző és közösségszervező erejének azért is tulajdonítanak nagy fontosságot, mert – ahogyan az korábban elhangzott, és ahogyan annak ők maguk is tudatában vannak – az ökofalvak ún. létrehozott, „csinált” közösségek, ahova sokfelől, sokféle ember érkezik. Viszonylag új (15–20 éves) közösségeikben még nem alakult ki az a hagyomány, amely képes generációkon át fenntartani és legitimálni egy közös tapasztalatot a világról, a világ dolgairól, és amely képes működtetni a mindennapokat. Ha a csoportcél és az egyéni készítés nincs harmóniában, egy ilyen megalkotott közösségben, ahova a közösség tagjai sokféle szocializációs mintával érkeznek, igen nehéz a közös-

³¹ Még akkor is, ha ez csupán külső nézet, vélemény, és ha a visnyeszéplaki közösség egyik alapítója így fogalmazott: „Visnyeszéplakon nem beszélhetünk egységes hitről vagy vallásról.” ZAJA 2009. 227.

ség céljait megvalósítani. Hiába a nagyvonalakban megegyező ideológiai alap és törekvés az ökológikus életmódra, és az őszinte vágy a közösség létrehozására, a részletekben rejlő különbségek a megvalósítás kerékkötőivé válhatnak. Erre a deklaráltan vallásos és az egyéni vallásosságot követő közösségek között egyaránt találhatunk példát.

Az olvasónak feltűnhet, hogy néhány nagyszékelyi beszélgetőtársam éppen azt hangsúlyozta, hogy „most nem az egy irányba menés, hanem a közös pontok megtalálása” a fontos, én pedig kiemelttem, hogy a közösség *jelen állapotában* (legfeljebb 4–5 éves közösségről van szó) ezt találják elsődlegesnek. A további beszélgetések során azonban időnként itt is elő-előkerült a közös hitrendszer fontossága, amit azonban szerintük semmiképpen nem szabad erőltetni, és a közösség szerves alakulásának részeként képzelték el e közös hitrendszer kialakulását. Több helyütt törekszenek tehát a toleranciára, a vallási-spirituális különbségek elfogadására és integrálására, másfelől viszont tudják-látják, hogy a közösség működését nagyban elősegíti a közös hit, a közös vallás. Nagy szerepet tulajdonítanak a természetfelettinek (lásd az idézetet: „valami felsőbb erőben is kell hinni. Aki vezet minket, vagy akire hallgatnunk kell, vagy akire hallgathatunk” JA, 2009); mindemellett jól tudják, hogy a közös nyelv kialakításában segíthet egy már régóta működő nyelv, a közös hit, vagy vallás mindenki számára többé-kevésbé hasonlóan értett nyelve.³² Ez lényeges ellentmondás, ami – úgy tűnik – folyamatosan foglalkoztatja az ökofalvak lakóit, a mindennapokban pedig állandó hullámzó változásokat hoz: egy-egy új, aktív, vallásos beköltöző fellendítheti a közösségi élet vallásgyakorlathoz kötődő elemeit (közös zsoltárecélzás, zenélés, gyerekek vallásos rendezvényei, vallási ünnepi szokások felélesztése), átszervezheti a közösségen belüli kapcsolathálókat, hogy aztán a lendület elvesztésével mindez újra visszaszoruljon a következő lendületig.

Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy az öko-spiritualitás egyéb elemei, a természet hit-elemek, az ökocentrikus szemlélet, a Földanya-tisztelet stb. elvész a vallásos tartalmak mellett, sőt ezek bekapcsolása a vallásos diskurzusokba teljes természetességgel történik meg, mint ahogyan ezekből a sorokból is kitűnik: „Ha az ember letér a Teremtés útjáról, megbetegszik. Ha az emberiség zöme hibásan teremt, a Föld betegszik bele. A boldogság az útján előre haladó teremtmény nyugalma. Soha ennyi beteg és boldogtalan ember nem élt még a Földön. Soha ilyen rossz állapotban nem volt még bolygónk és élő világunk. Ha utunk során azokat a mintákat és alapelveket követjük, melyeket a természet/teremtés is használ, nem tévedünk el. Mintaként alkalmazva a Gondviselést, hazatalálunk.”³³

³² Ehhez lásd többek között: KÖRPICS–P. SZILCZI 2007. különösen: 22–23. HAMILTON 1997.

³³ Géczy Gábor, Magfalva alapítója a MAG-program alapelveiről. <http://magtar.hu/oldal/mintakent-alkalmazott-gondviseles-mag-program> Letöltés: 2010. szeptember. Ez a hitvallás véleményem szerint kitűnően példázza az ökológiai diskurzusokban fellelhető – és például a keresztény tradícióban is nagy szerepet kapó – Jó és Rossz harcát: itt a Rossz az antropocentrista szemlélet, amely természetromboló életformát hozott létre, de elnyeri méltó büntetését azáltal, hogy betegségeket, környezeti problémákat okoz, a létfenntartáshoz szükséges források kimerülését okozza, végső soron a világ összeomlásához és önmaga megsemmisítéséhez vezet. A Jó ebben a kontextusban az ökológikus életmóddal, a természettel harmóniában éléssel, a természet tiszteletével azonos (ennek egyik verziója,

Összefoglalás

A zöld mozgalmakat vizsgáló valláskutató, Bron Taylor „zöld vallásnak” (*green religion*) nevezi a történeti vallások un. „zöldülését”: a vallásos környezettudatos-ságot, azt az etikai alapvetést, miszerint a környezettudatos viselkedés vallásos kötelesség. Ugyanő megkülönbözteti, és „sötétzöld vallásnak” (*dark green religion*) nevezi azt a szemléletet, amelynek fő tézise, hogy a természet maga a szent, és ebből kiindulva szükséges a tisztelete és védelme. Ide sorolhatók az animizmus, a panteizmus, a pogány hitrendszerek, illetve a neopogány mozgalmak, az un. természeti vallások (és a hozzájuk szorosan kapcsolódó hagyományos ökológiai tudás-képzet, *traditional ecological knowledge*), a New Age mozgalom és bizonyos új vallási mozgalmak.³⁴ A környezeti (*environmentalista*) mozgalmak spirituális alapjait is a sötétzöld vallásosság elemei adják.

A hazai ökofalvakban szerzett kutatási tapasztalataim azt mutatják, hogy a kettő, tehát a zöld és a sötétzöld vallásosság a gyakorlatban nem vagy csak igen nehezen választható szét.³⁵ Az ökofalusiak elbeszéléseiben, elmélkedéseiben, és a mindennapok szintjén is komplex, sokszínű jelenséggel van dolgunk, melynek kategóriákba szorítása, általánosító meghatározása szinte lehetetlen. Az ökofalvak oly’ sokszínűek, és ezen belül is lakóik viszonya olyan sokféle a hithez, a természethez és a saját ökológiai alapokon nyugvó életvilágukhoz, hogy a kutató csak azt remélheti, legalább részben sikerült bemutatnia ezt a sokszínűséget, és saját interpretációjával hozzájárult vallás, hit és ökotudatos életforma kapcsolatának értelmezéséhez.

Irodalom

BORSOS Balázs

2004 *Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról.* L'Harmattan, Budapest.

BORSOS Béla

2007 *Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben.* PhD értekezés, PTE Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori iskola, Pécs.

DEVECSERI Gábor szerk.

1981 *Homéroszi himnuszok.* Európa Kiadó, Budapest.

véglete a Gaia-hipotézis). Az ökológiai diskurzusok gyakran kapnak apokaliptikus jelleget, ami erre a dichotómiára is építkezik. Ezek elemzése további izgalmas kutatás tárgya lehet.

³⁴ Mivel a pogányság, az animizmus, a panteizmus stb. – éppen a környezeti problémák felismerése és megoldási kísérletek keresése hatására – revitalizációs virágkorukat élik, nem választottam szét őket a jelenkori mozgalmaktól a „sötétzöld vallásosság-típusok” felsorolásakor.

³⁵ Ahogyan egyébként Bron Taylor is csak az elméleti alapvetés érdekében igyekszik meghatározni vallás, hit, spiritualitás illetve zöld és sötétzöld vallásosság lényegét. Lásd TAYLOR 2010b. 1.

FARKAS Judit

2009a „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű.” Egy jelképpé vált falu-történet (újra)hasznosítása. *Tabula*, 2009/1. 75–94.

2009b „Krisna egyik kertje.” Hitorientált életmód és környezet-átalakítás Somogyvámson. In: Andrásfalvy Bertalan (szerk.) *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében*. L'Harmattan, Budapest, 331–346.

Megjelenés alatt a) „India magyarországi mosolya”. Ellenvilágok és élmény-modellek párbeszéde Krisna-völgy ökofalu turizmusában. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt szerk.: *Színre vitt helyek*. PTE Kommunikáció-és Médiatudományi Tanszék –Néprajzi Múzeum.

Megjelenés alatt b). Ökofalvak és a társadalmi fenntarthatóság. In: Kun András (szerk.) *A fenntarthatóság pillérei*. Öko-völgy Alapítvány, Somogyvámos.

GONDOS Gábor

2004 *Zöld és vallásos értékrendek kölcsönhatásai, zöld értékhivatkozások Magyarországon*. Szakdolgozat, Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék, Miskolc.

GUHA, Ramachandra

2000 *Environmentalism: A global history*. Longman, New York.

HAMILTON, Malcolm B.

1998 Vallás és csoport-összetartozás. In: HAMILTON, Malcolm B. *Vallás, ember, társadalom*. Aduprint, Budapest, 143–153.

HÁRI Beáta

2008 *Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk*. Szakdolgozat, ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest. http://okovolgy.hu/wp-content/uploads/okofalu_szakdolgozat_hari_beata.pdf

HORVÁTH Anett

2009 *Új élet a romokon. Kísérlet egy új faluközösség létrehozására – Visnyeszéplak falu újjászületése*. Szakdolgozat, SZTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Szeged.

KAMARÁS István

2003 A globális és a lokális jegyei a magyarországi új vallási jelenségekben. In: Kamarás István *Kis magyar religiográfia*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 340–358.

KAY, Jeanne

2007 Az Ószövetség természetfelfogása. In: Lányi András – Jávorka Benedek (szerk.) *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest, 201–220.

KAY, Milton

1993 Environmentalism and anthropology. In: Kay Milton eds.: *Environmentalism. The view from anthropology*. Routledge, London–New York, 1–17.

KEMPTON, Willet

- 2001 Cognitive Anthropology and the Environment. In: Crumley, Carole L. ed.: *New Directions in Anthropology & Environment*, Walnut Creek, AltaMira Press, 49–71.

KORPICS Márta – P. SZILCZL Dóra

- 2007 Miért kommunikáció – miért szakrális? In: KORPICS Márta – P. SZILCZL Dóra *Szakrális kommunikáció*. Typotex, Budapest, 11–36.

LITFIN, Karen

- 2004 Gaia Theory: Intimations for Global Environmental Politics. In: Peter Dauvergne ed., *International Handbook of Environmental Politics*. 502–518. <http://faculty.washington.edu/litfin/research/gaiatheory.pdf>

LIVINGSTONE, David N.

- 2007 Ökológiai válságunk történeti gyökerei: újraértékelés. In: LÁNYI András – JÁVOR Benedek szerk.: *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest, 178–200.

LUKÁCS Ilona

- 2009 Értékvezérelt közösségek. In: Feleky Gábor szerk.: *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. Belvedere, Szeged, 195–200.

PRIME, Ranchor

- 1992 *Hinduism and Ecology. Seeds of Truth*. Cassell Publishers Ltd, New York.

ROSTA Gergely

- 2002 Ifjúság és vallás. In: Szabó Andrea (szerk.) *Ifjúság2000. Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 220–239.

TAYLOR, Bron

- 2010a Dark green religion: Preface. In: TAYLOR, Bron *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*. University of California Press, Berkeley, ix–xii. http://www.brontaylor.com/environmental_books/dgr/preface.html#continued

- 2010b Introducing Religion and Dark Green Religion. In: TAYLOR, Bron *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*. University of California Press, Berkeley, 1–12. <http://www.ucpress.edu/content/chapters/9957.ch01.pdf>

TOMKA Miklós

- 2006 Ifjúság és vallás. In: Tomka Miklós *Vallás és társadalom Magyarországon (Tanulmányok)*. Pázmány Társadalomtudomány 4. Budapest–Piliscsaba, 251–286.

TÓTH I. János

- 2003 *Fejezetek a környezetfilozófiából*. Jate Press, Szeged.

WHITE, Lynn Jr

- 2005 Ökológiai válságunk történeti gyökerei. In: LÁNYI András – JÁVOR Benedek (szerk.) *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest, 167–177.

ZAJA Péter

- 2009 Beszámoló a teremtett világ rendjéről. *Ökotáj*, 41–42. sz. 2009. 223–233. <http://www.okotaj.hu/>

FARKAS, JUDIT

“ELDEST OF THINGS, GREAT EARTH,
I SING OF THEE!”³⁶

Religion, Belief, and Spirituality in Hungarian
Ecovillages

In my paper I examine religion, belief or spirituality in the life of Hungarian ecovillages. I briefly review the belief-elements and belief-systems which are covered with the term eco-spirituality by the scientific literature, and which compose important parts of the contemporary ecological discourses and of the eco-conscious way of life movements. After that I present the types of religiousness of Hungarian ecovillages. Among the Hungarian ecovillages we can find communities connected to specific religion or church (Krishna-valley, Visnyeszéplak), but the majority of them don't determine, don't regulate the religious commitment of the inhabitants, they handle it as an individual business (Galgafarm, Gyűrűfű, Nagyszékely). However it is common in all of the ecovillages that the inhabitants give the interpretation of the protection of nature spiritual aspects, and they feel common faith is crucial for the proper function of the community.

---

³⁶ Percy Bysshe Shelley's poem: Homer's Hymn To The Earth: Mother Of All